

Г л а в а Ш

СЛУЖЕЊЕ ВЕРНИКА У ОБЛАСТИ ЦРКВЕНЕ УПРАВЕ

1. У Светом Писму се народ Божији назива стадом Божијим (*ποίμνιον τοῦ Θεοῦ*), у коме су епископи пастири. Као што пастир иде испред стада и води га, тако и пастири у Цркви стоје испред стада и воде га. "А који улази на врата пастир је овцама. Њему вратар отвара, и овце глас његов слушају, и своје овце зове по имену, и изводи их; И када своје овце истера, иде пред њима, и овце иду за њим, јер познају глас његов" (Јн. 10, 2-49). Епископи су пастири у ужем смислу речи, јер је целом стаду Божијем један Пастир – Христос. "Да буде једно стадо и један Пастир". Они су пастири кроз Христово пастирство, и зато се они не постављају над стадом Божијим, него у самом стаду.¹ "Пазите, дакле, на себе и на све стадо у коме вас Дух Свети постави за епископе да напасате Цркву Господа и Бога коју стече крвљу својом" (Дап. 20, 28). У пракси Црква Божија у Христу се пројављује у мноштву месних Цркава, које имају своје пастире што возглављују евхаристијско сабрање сваке месне цркве. У тим црквама верници су стадо које напасају његови предстојатељи, али и једни и други су овце Христове, и сви се налазе у стаду Божијем. Епископи началствују стаду Божијем будући и сами овце тога стада, вођени, као и сви остали, од стране Христа. Ако би они

¹ Види: S. Boulgakoff, *L'orthodoxie*, p. 76, 82 и др.

били ван стада, они не би били овце стада Божијег, и зато не би могли да буду пастири.² Као овце стада, они воде стадо "које им је поверено" (1. Петр. 5, 2), будући да у њему нису постављени по свом личном нахођењу или по жељи стада, него Духом Светим.

"Чувајте стадо Божије, које вам је поверено... не као да господарите наследством Божијим, него будите углед стаду" (1. Петр. 5, 2-3). Господарити наследством значи имати према свом личном нахођењу неограничену власт над онима који су поверени пастирима, а давати пример стаду значи бити образац стаду за испуњавање воље Божије. Прво претпоставља слепо следовање стада своје пастиру, а друго – повиновање њему се на основу личног креативног делања, уз његову помоћ и сарадњу. Према томе, из појмова "пастир" и "стадо" не треба закључивати да су верници у области пастирства пасивни елеменат и искључиво објекат бриге црквене јерархије. Као живи удови Цркве, верници су у њој активни, јер је њихова активност израз њиховог живота. Они су, као што смо видели, активни у области свештенодејства, али су активни и у области црквеног управљања које припада пастирима. Видели да им је отворена област свештенодејствовања, пошто и они свештенодејствују заједно са својим предстојатељима. Област црквеног управљања им је такође отворена, јер би у супротном они у њој били пасивни. Њихово учествовање у области свештенодејствовања изражава се у томе што су они саслужитељи епископу и презвитерима. Да ли се и њихово учествовање у области управљања, такође, испољава у саслуживању епископу, односно, да ли и они управљају стадом Божијим заједно са својим пастирима?

Активност лаика у области црквеног управљања била је различита кроз историју Цркве. Идеалан израз те активности била су прва два или три века, када је она достигала свој

² Бл. Августин. *In ps. 126, n. 3. PL, t. XXXVII, col. 1669.*

највиши степен, а онда почињу значајна колебања у њеном испољавању. Постојале су и такве епохе када се активност лаика ни у чему није испољавала, иза којих су следовале епохе њене "ренесансе". Љубоморно чувајући власт свештенодејства, црквена власт је чинила уступке у овој или оној форми у области управљања све док није дошла до тога да је фактички призивала лаике да учествују у црквеном управљању. Тако је било, на пример, на московском сабору 1917/18. године, који је, тобоже, отворио или, тачније, имао намеру да отвори епоху ренесансе за руску Цркву. Искључивање лаика из области свештенодејствовања и уступци који се чине у области црквеног управљања у корист лаика су парадокс историје. Тај парадокс може да буде објашњен само дељењем чланова Цркве на посвећене и непосвећене, истиснувши основну поделу на основу "дела служења" међу онима који су од Бога призвани у Цркву на посебне службе, и онима који тих служби немају. Сем тога, то је било реванширање непосвећених у области црквеног управљања зато што су изгубили своје свештеничко достојанство. Под притиском лаика, с обзиром на грешке у систему црквене управе, руска црквена власт је отворила лаицима област црквеног управљања, уводећи лаике у све црквене институције, почињући од парохија и завршавајући са помесним сабором руске Цркве. Данас је учешће лаика у црквено-управним институцијама постало аксиом који се може оспоравати само под претњом оптужби за клерикализам. Лаици данас – у сваком случају према одредбама московског сабора – управљају заједно са клиром и делимично са епископом. Црквом као јавним (социјалним) организмом делимично самоуправља народ кроз управитеље које сам изабира. Без обзира на страшну оптужбу за клерикализам, може се, и чак је неопходно поставити питање, да ли је аксиом самоуправљања лаика израз норме активности верника и њиховог учешћа у црквеној управи.

2. Црквена управа је посебна служба у Цркви за коју су неопходни посебни дарови Духа Светог. Међу народом

Божијим, који је благодатно обдарен службом царско-свештеничког служења, увек су постајала посебна лица која је Бог поставио у Цркви на дело управљања давањем посебних благодатних дарова Светог Духа. "И Он даде једне као апостоле, а друге као пророке, једне као јеванђелисте, а друге као пастире и учитеље, за усавршавање светих у делу служења, за сазидање тела Христовог" (Еф. 4, 11-12; уп. 1. Кор. 12, 28). За нас овде није важно како су се у апостолско време називала лица која су у месним Црквама вршила службу управљања – да ли су се називала пастири, предстојатељи, епископи, презвитери или игумани – важно је то да је за "назидање тела Христовог" постојала служба управљања, коју су вршила посебна лица. Једино они који су примили дар управљања могли су да управљају народом Божијим. У најстаријој молитви рукоположења презвитера, која се налази у "Апостолском предању" Иполита римског (прва половина III века), каже се: "Боже и Оче Господа нашег Исуса Христа... погледај на овог Твог служитеља и додели му од Духа благодати, да би могао да учествује у презвитеријуму и да управља Твојим народом у чистоти срца"⁵. Бог призива предначачене за ту службу не кроз тајну "крштења водом и Духом", него кроз посебно постављење, у коме се предају посебни дарови Духа.

Ако је управљање посебан дар који се не предаје свима, него само онима који су на то призвани, онда то значи да народ Божији у целини нема тог дара. Сав народ Божији је призван на служење царског свештенства и зато се свако, приликом ступања у Цркву, поставља на ту службу. Управљање припада само нарочито позванима, а не свему народу, чији чланови нису примили дарове управљања, а без благодатних дарова нема служби у Цркви. Зато је пастирска служба различита од службе народа Божијег. Ова служба не искључује пастире из служења народа, пошто пастири остају чланови Цркве, али

⁵ Апостолско предање, VIII, 2. G. Dix, p. 13; Dom Botte, p. 38.

искључује народ из пастирске службе. Као и све посебне службе, тако се и пастирска (служба) врши за народ Божији ради усавршавања светих на сазидање тела Христова, како би он (народ) могао да служи Богу.

"Епископу је поверен народ Господњи, и он дати одговор за душе њихове". Тако се каже у 39-ом Апостолском правилу, које је настало крајем IV века. Опет није важно што у то време, у поређењу с апостолским добом, је дошло до промена у црквеном устројству. Нама је важно да је у то време, као и у сва каснија времена, народ Божији поверен својим предстојатељима, јер су они призвани и од Бога постављени на службу управљања, и зато они, као пастири, управљају народом Божијим. Ником другом није поверен народ Божији, и зато нико други не може њиме управљати. Народ не управља сам собом, него њиме, на основу дела служења које је сам Бог установио, управљају његови пастири. Верници, немајући харизму управљања, не могу управљати заједно са својим епископом, пошто они не могу управљати сами собом. Због тога, а то и јесте најважније, они и нису епископови саслужитељи у области управљања, у потпуности повереној предстојатељима који су примили дарове управљања. Да ли то значи да су у тој области верници потпуно пасивни? "Епископу је поверен народ Божији", живи и активни чланови Цркве, и зато управљање народом Божијим не искључује, како смо већ навели у претходном излагању, активност верника, али је та активност сасвим друге природе у односу на активност епископа. Активност у Цркви означава служење, а служење претпоставља и одговарајућу харизму, јер не може бити службе у Цркви без дарова Духа.

3. Не поседујући дар управљања, "народ Божији" има дар расуђивања и испитивања, који означава посебан вид службе, поверен Цркви као народу Божијем. "А пророци два или три нека говоре, а други нека расуђују" (1. Кор. 14, 29). "Све испитујте, добра се држите" (1. Сол. 5, 21). Народу Божијем припада расуђивање и испитивање онога што се врши у Цркви.

То је посебна служба сведочења која произилази из царско-свештеничке службе. Епископ управља народом Божијим заједно са презвитеријумом, не сам од себе (*ex sese*) и не на основу права, као онај који је примио власт од народа или кроз народ, него управља у име Божије као од Њега постављени "у Христу" на службу управљања. Имајући харизму расуђивања и испитивања, народ сведочи да је све што се врши у Цркви под вођством његових пастира у сагласности са вољом Божијом по откривењу Духа. У првобитној и древној Цркви све црквене радње, било да је то вршење тајни, укључујући и тајну постављења (рукоположења), пријема у Цркву катихумена или оних који се кају, одлучење од Цркве и тд., бивале су уз учешће народа. Неопходно је још једном истаћи да то учешће није значило учешће народа у самом управљању, које му није припадало, него је било његово сведочанство о вољи Божијој.

У древној Цркви служење сведочења се изражавало у саглашавању (*consensus*) са оним што је требало да се врши у Цркви⁴, и у прихватању (рецепцији) онога што се у њој вршило, као оно што одговара вољи Божијој. Међутим, било би погрешно сматрати да је сагласност народа имала правни карактер, као што је то било у народним сабрањима грчких градова-држава или како то имамо у данашњим представничким телима. Сагласност и прихватање није означавало то да је народ изражавао своје лично мишљење или жељу за вршење овог или оног црквеног чина. Црквена власт није била спутана вољом верника, јер њихова воља није сама по себи довољна за деловање у Цркви. Црква живи и делује не вољом људском, него вољом Божијом. Сагласност и прихватање значило је сведочанство Цркве да предстојатељи делују и управљају сагласно вољи Божијој.

Историја првобитне и древне Цркве до Константина Великог указује да је служба сведочења била живи и активни

⁴ Congar такође сматра да је сагласност верника посебан вид њиховог служења у Цркви (op. cit., p. 357 и др.)

фактор црквеног живота тога времена. Овде је прилика да се присетимо изванредних речи Кипријана Картагинског: "Од самог почетка мог епископовања ставио сам за правило да ништа не чиним само по своме нахођењу, без вашег савета (презвитера) и без сагласности народа"⁵. Не треба мислити да су испитивање и сагласност народа обавезно претходили сваком епископовом делу. Народ је испитао и посведочио службу епископу при његовом постављењу. "Нека се за епископа поставља онај ко је, будући у свему беспрекоран, изабран од свег народа"⁶. Овде немам могућности да се дотичем питања изабарања својих предстојатеља од стране народа, што сведочи сва древна историја Цркве, него ћу само да нагласим да то учествовање народа у изабарању није носило правни карактер, него је имало задатак да изабере онога кога је Бог унапред изабрао. Зато се тај избор у молитвама постављења сматра за избор од стране самог Бога. "Оче, Који знаш срца свију, даруј овом Твом служитељу, кога си Ти избарао на епископство, да напаса Твоје свето стадо..."⁷ Сасвим је природно што је из овога изведен закључак да епископ, као онај кога је Сам Бог изабрао и који је примио дар управљања, делује сагласно вољи Божијој. Испитивање и сагласност народа често је могло да носи прикривен карактер. То испитивање је у многим случајевима ћутљиво пратило дејства епископа и затим се изражавало у црквеном прихватању онога што је било учињено од стране епископа. Због тога не треба придавати претеран значај овим Кипријановим речима према којима он није ништа предузимао без сагласности народа. "Ништа" треба схватити у смислу ништа важно. Кипријанова писма нам, заиста, сведоче о учешћу народа у свим важним и одговорним моментима живота картагинске Цркве, а нарочито у питањима која су

⁵ Кипријан Картагински, *Посланица IV*, 4, француски превод. Edition "Lex Belles Lettres", Paris, 1925, t. 1, p. 42.

⁶ *Апостолско предање*, II, G. Dix, p. 2; Dom Botte, p. 26.

⁷ Исто, III, 4. G. Dix, p. 2; Dom Botte, t. 29.

изазивала спорове и несугласице. Тако је, на пример, било по питању пријема у Цркву палих у време гоњења. Ми знамо да се Кипријан веома противио доношењу било каквих одлука по том питању док је трајало гоњење и док није било могућности да се то питање расправи на црквеном сабору. Исту ствар видимо и приликом рукоположења клирика. Понављајући Кипријанове речи, могли бисмо рећи, као опште правило, да заиста ниједно постављење у црквену службу није бивало без сагласности народа. Ако је Кипријан, због ванредних околности изазваних гоњењем, често морао да врши постављења без сагласности црквеног сабрања, он је сваки пут сматрао неопходним да се за то оправдава. Тако је, на пример, поставивши у изгнању Аурелија за чтеца без претходне сагласности народа и презвитера, Кипријан у својој посланици презвитерима, ђаконима и свему народу своје Цркве писао: "Приликом рукоположења клирика ми имамо обичај да се са вама саветујемо и заједнички разматрамо понашање и достојност свакога. Али нема потребе тражити људско сведочанство када је сам Бог унапред послао свој суд"⁸. Ово писмо, као и низ других⁹, није ништа друго него молба да црквено сабрање прихвати оно што је он већ био учинио. Оно је још важно и зато што нам разоткрива природу учешћа верника у постављењима: они сведоче о вољи Божијој.

Наведени Кипријанов став није изузетак у црквеном животу тога времена. Иста ствар је била и у римској Цркви. У писму Корнелија Римског се каже да је Новат (иницијатор познатог новацијановог раскола) био рукоположен на нарочиту епископову молбу: "Његово рукоположење (тј. Новата) извршено је противно жељи не само клира, него и многих лаика: јер обливеденог на кревету у време болести, као што је био случај са Новатом, није требало узводити ни на какав црквени степен. Међутим, епископ је молио да му се

⁸ Кипријан, *Посланица XXXVIII*, 1, француски превод, p. 95-96.

⁹ Види његове посланице XXIX, 1; XXXIX, 1.

дозволи да у овом случају направи изузетак и рукоположи само њега (тј. Новата)¹⁰.

Иако у Кипријановој епохи у црквеном животу већ наступа нека прекретница, он је још чувао своје потпуно пређашње јединство. "Различити су дарови, али је Дух исти. И различите су службе, али је Господ исти" (1. Кор. 12, 4-5). Дарови сведочења и управљања су различити, али је "исти Бог Који дејствује све у свима" (1. Кор. 12, 6). Један је Господ и један Дух Који дејствује и службу сведочења коју врши народ, и службу предстојатељства, а то претпоставља потпуну сагласност народа са својим предстојатељима, на чему је толико инсистирао Игњатије Антиохијски у својим посланицама: "И сви будите један хор да тако, сагласни у једномислености и добивши тон Божији у јединству, певате једним гласом Оцу кроз Исуса Христа..."¹¹ Симфонија о којој говори Игњатије састоји се у томе што се у дејствима епископа и народа изражавају дејства Цркве. Постављен од Бога на царску и свештеничку службу своме Богу, народ се царски саглашава са оним што се збива у Цркви. Он не управља Црквом, пошто нема харизму управљања; он царује, јер је добио благодат царског свештенства.

Сагласност народа са оним што се збива у Цркви указује на то да су предстојатељи деловали међу народом, а не одвојено од њега. Народ је могао да се саглашава само са тиме што му је било познато, а не и са тиме што му је било непознато. У древној Цркви целокупно управљање, као и сав живот, имало је јавни карактер: све је почињало и све се завршавало на црквеном сабрању. Древна Црква је за сва времена дала образац јединства црквеног тела, у коме сви заједно и сваки посебно живе и дејствују сагласно вољи Божијој. Епископ не управља народом одвојено од њега, него

¹⁰ Јевсевије, *Црквена историја*, VI, XLIII, руски превод, стр. 358-359; француски превод, стр. 157-158.

¹¹ Игњатије Богоносац, *Посланица Ефесцима*, IV, 2, руски превод, стр. 42; француски превод, стр. 73.

унутар стада у које је он постављен (Дап. 20, 28), а народ није пасиван него активан, бивајући потпуно свестан онога што се врши у Цркви и сведочећи о вољи Божијој. То је константна норма активности верника у области црквеног управљања. Та норма нема никакве везе са идејом самоуправљања. Народ Божији у Цркви не самоуправља на црквеном сабрању. Сабрање само по себи нема никакве власти. Само по себи оно није способно да прида обавезност ни важност ниједном чину који се врши у Цркви. Само по себи оно не може да успостави ниједну службу за себе, нити да постави на те службе лица која оно хоће. Међутим, народ нема ни своју самоуправу кроз свога епископа као од њега изабраног и постављеног делегата и не учествује у управљању кроз било које своје представнике. Бог управља народом Божијим кроз предстојатеље постављене у Цркви који испуњавају Његову вољу. Зато епископ не може бити без народа, а ни народ не може бити без епископа. Епископ, постављен у Цркви и за Цркву, не може управљати народом без народа, јер он не може да буде без сведочанства Цркве о своме служењу, али ни народ не може да управља сам собом, јер он нема дара управљања. У древној Цркви једини орган управљања уз епископа био је презвитеријум у који је улазио епископ. Тешко да бисмо могли било где пронаћи индиције да су у њега улазили и представници народа, како би заједно са презвитерима учествовали у управљању.¹² Ма какво да је било учешће верника на саборима доникејске епохе, оно није било засновано на идеји представљања. У односу на саборе народ је наступао у оној

¹² Могуће је да су у појединим Црквама верницима давани ови или они задаци у области црквене управе, које су они испуњавали под контролом епископа и презвитеријума. Ми имамо сведочанства да су у картагинској Цркви постојали "seniores laici" (старији лаици), који су, очигледно, управљали црквеном имовином и, можда, имали неке судске функције. На жалост, подаци које о њима имамо остају нејасни. Ако их је чак и изабирало народ, онда су они примали неко постављење и дејствовали под контролом епископа. Зато они нису били народни делегати и нису учествовали у епископској служби. Види: Congar, op. cit., p. 350-351.

служби коју је имао, односно, у служби сведочења о томе да одлуке сабора заиста одговарају вољи Божијој.¹³

Од Константинове епохе Црква у очима римског царства постаје правни организам, што је сасвим природно, јер држава не може другачије да гледа на Цркву. Под утицајем државе Црква заиста и постаје правна институција, што почиње да нарушава сагласност између епископа и народа. Епископ постаје високи чиновник и кнез Цркве, коме су народ и клир дужни да се потчињавају. Црквено устројство постаје такво да активност верника не може налазити свој пређашњи израз, посебно служба сведочења. Ипак, стари темељи црквеног живота нису могли одмах и дефинитивно да буду уништени, како на Истоку, тако и на Западу. Током целе историје Византије црквена рецепција је наставила, иако спорадично, да игра велику улогу. Немајући могућности да пронађе свој правилан израз, она је попримала хаотичну форму протеста и опозиције црквеној и државној власти, али су ипак и једна и друга власт често биле принуђене да је узимају у обзир. *"Духа не гасите, пророштва не презирите"* (1. Сол. 5, 19-20). И ма колико да су људи унизили дар пророштва, који лежи у основи службе сведочења, он наставља да живи у дубинама црквене свести као норма благодатне активности верника у Цркви.

4. Хришћанство се у Русији појавило у оно доба када се у Византији право потпуно утврдило у Цркви. Правне основе црквеног живота су из Византије прешле у руску Цркву, а заједно с њима и древна предања која су се чувала у византијској Цркви. У средњевековној Русији то је попримило особите форме због слабости правне свести и одсуства чврстих црквених предања. Активност лаика се чува и у Московској Русији, иако често искривљене форме. Довољно је да се присетимо деформација парохијског живота, са којом су се безнадежно борили московски сабори. Та активност

¹³ У оквирима овог мог истраживања немам могућности да се дотичем питања састава сабора. То питање је веома сложено, поготово зато што ми једним и истим појмом *"сабор"* означавамо црквене органе или институције који нису били идентични међу собом кроз историју.

лаика у области парохијског живота није имала ничег заједничког са древном нормом активности верника у црквеном управљању, и била је заснована на ктиторском праву. Оваква, погрешно заснована активност дефинитивно ишчезава током синодалног периода руске Цркве. Те деформације су на коренит начин биле исправљене кроз искорењивање сваке активности народа. Сав црквени живот је био базиран на правном начелу, а сама Црква је постала државна институција. Између епископа и народа који му је Бог поверио створен је такав јаз који чак, и поред добре воље појединих епископа, није било могуће превладати. Московски сабор из 1917/18. године је покушавао да је превлада и обнови активност народа у Цркви. Међутим, у црквеној свести се толико дубоко укоренило право да је и сам московски сабор у својим реформама кренуо путем права. У том погледу он је нехотице наставио онај период историје руске Цркве који је имао намеру да оконча.

Оцена свеукупне делатности московског сабора није тема овог нашег истраживања, али је, без обзира на то, неопходно дотаћи се оних одлука сабора које су имале у виду активност лаика. Сабор је призвао лаике да управљају, али не сходно древној норми, што он није ни могао да учини без реформе целог црквеног устројства, него по начелу делегирања у својству сауправитеља епископу и презвитерима. Највиши црквени орган – помесни сабор – сем епископа укључује представнике свих црквених слојева, укључујући и лаике. Епископи су остављени на челу епархијске управе, али су им придодате институције са којима су епископи морали заједно да управљају епархијама, и које су самим тим ограничавале правну власт епископа. Овим је сабор признао постојање правне власти епископа не само *"de facto"*, него и *"de jure"*, чега није било чак ни у Византији. Целокупна црквена управа, као и у синодалном периоду, гради се на темељу права: с једне стране стоје епископи с правном влашћу, а са друге стране институције при њима, засноване на делегатском принципу.

У те институције, како централне, тако и епархијске, улазе лаици као представници лаика, затим, клирици као представници клирика, и монаси као представници монаха. Представници лаика заједно са епископом управљају епархијом, као што и на помесном сабору деле са епископима највишу власт на свим инстанцама у области црквене управе.

Кроз идеју делегирања, коју је московски сабор 1917/18. год. увео у систем црквене управе, нарушено је јединство црквеног тела, а његова подела је проглашена за норму: на највишем нивоу је признато да у Цркви постоје различите групације које имају различите интересе. Московски сабор није приметио да је идеја делегирања, као правна идеја, непримењива на Цркву. Епископ није представник своје епархије и не може деловати као њен представник. Он возглављује месну Цркву као њен предстојатељ и дејствује у њено име уз сагласност и прихватање њеног народа, и зато у њему дејствује сва Црква, јер је он у Цркви и Црква је у њему. Клирик или лаик могу да делују у Цркви само у своје име или у име оне групе коју он представља. Наравно, ако је Црква правни организам у коме постоје различите групације (епископат, клир, монаштво, лаици), онда, у правном смислу, свака групација може да има своје представнике. Ипак, остаје питање: на који начин ће кроз представнике појединих групација бити услишен глас Цркве? Укупност у Цркви постојећих појединих групација не може сачињавати живо тело Цркве. Воља Божија се открива само у Цркви, а не у збиру представника појединих групација. Ма како било парадоксално, али према моделу московског сабора народ Божији (*λαός του Θεού*) нема учешћа у управљању. Лаици, који су призвани у својству сауправитеља, не конституишу учешће народа, него сачињавају низ функционера и низ црквених институција. Већина тих институција била је по први пут створена на иницијативу московског сабора, али неке од њих су из синодалног периода прешле и у нови период, наравно, уз одговарајуће измене. Између конзисторије и

епархијског савета у суштини нема разлике, постоји само разлика у већем или мањем поседовању права, јер и један и други орган су правне институције.

Сам по себи факт призива лаика у црквену управу не може потиснути питање по ком основу лаици управљају Црквом. На који начин је могуће да обичан избор представника лаика може да им да службу управе у Цркви и да им преда благодат за ту службу? Ако изабрани представници лаика немају дарове управљања, онда на који начин они могу да управљају Црквом? Поражавајуће је то што се ово питање уопште не поставља. Није ли то својеврсна освета права које доминира у савременом црквеном устројству? Има ли, код оваквог модела управе, места за благодат у Цркви? Наравно, Московски сабор није порекао епископу благодатне дарове управљања, али, поставивши поред њега (епископа) лаике, који су, према општем мишљењу, непосвећени, он је тиме, на неки начин, признао да су благодатни дарови непотребни за управљање Црквом. У сваком случају, управа у Цркви постаје посветовњачена. То је тај хорсокак у који је право одвело црквену свест. На крају крајева, за црквени народ нема значаја да ли епископ управља сам или са представницима лаика. То нема значаја зато што народ у области управљања не врши ону службу на коју га је Бог призвао, а то је служба сведочења. Ту службу народ не може предати својим представницима, јер она не припада појединим члановима, него свему народу. Уосталом, у моделу управе коју је установио Московски сабор, као и у синодалном устројству, нема места за сагласност народа и црквено прихватање. О првом се (тј. о сагласности народа) још и може говорити у парохијском устројству, али је оно потпуно ишчезло у епархијској и централној управи. Ниједан данашњи епископ не би могао да понови Кипријанове речи да он ништа не чини без савета презвитера и сагласности народа. Што се тиче прихватања, сваки покушај да се оно уведе у стварност било би дочекано као непотребно мешање у ствари других Цркава. Уствари, ако би одлуке помесног

сабора морале, бар у начелу, да подлежу прихватању других Цркава, то би било схваћено, у условима савременог национализма и сепаратизма помесних цркава, као нарушавање њихове аутокефалности. Исто тако, ниједна епархија се не би сагласила да одлуке њеног епархијског сабрања подлежу рецепцији других сабрања. Истина, Московски сабор је оставио место за апелацију, али апелација не може да замени црквену рецепцију, пошто су то различите ствари: апелација има правни, а рецепција благодатни карактер.

Пример Московског сабора, који се сабрао у једно изузетно тешко доба и чији чланови су показали много црквене храбрости, доказује да, уз најбоље намере, црквена реформа не може бити стварна ако не изводи Цркву из области права, јер право у Цркви није стваралачки принцип. Руској Цркви је почетком XX века била неопходна реформа, као што јој је она била неопходна и почетком XVIII века, али реформа ослобођења од права, или бар слабљења правног начела у црквеном животу. Упркос томе, Московски сабор је још више истакао правна начела у руској Цркви. Црквена свест није схватала да право, као неопходан принцип државног живота, не може да се примени на црквени живот без гажења основних принципа црквеног живота на којима се тај живот темељи. Ма како били узвишени и савршени демократски принципи које је Московски сабор увео у црквену управу, они немају места у Цркви зато што Црква није демократија, него народ Божији који је Сам Бог изабрао и поставио на служење у Цркви. Његова активност нема ничег заједничког ни са изборним, ни са делегатским принципима, него он почива на благодатним даровима. Лаици не могу управљати у Цркви заједно са онима који су кроз добијање дарова Духа Светога призвани на управљање у дому Божијем. Такав је закључак из искуства Московског сабора, и тај закључак је древна норма Цркве.

Неуспех Московског сабора не значи неуспех самог задатка. И сада се налазимо пред неопходношћу обнављања

активности верника у области црквене управе. Та активност мора да буде израз службе у коју су они обучени у Цркви, а не мешање у службу за које нису примили благодатне дарове. Историја је неповратна, и ми не можемо, чак и ако бисмо хтели, да се вратимо на почетке историје Цркве. Систем црквене управе се кроз историју мењао и још ће се мењати, али та променљивост не сме да мења основне принципе управљања: епископ са презвитеријумом¹⁴ и црквено сабрање.¹⁵ У овом потоњем треба да налази свој израз заједничка царско-свештеничка служба народа, а у првом – посебна благодатна служба управе.

¹⁴ Поликарпова посланица: *"Поликарп и са њим презвитери..."*. Франц. превод, с. 203.

¹⁵ 1. Кор. 5, 4.